

Wyrok z dnia 24 kwietnia 2009 r.

II UK 334/08

1. Młodociany, odbywający naukę zawodu w ramach umowy zawartej z zakładem pracy na podstawie przepisów ustawy z dnia 2 lipca 1958 r. o nauce zawodu, przyuczaniu do określonej pracy i warunkach zatrudniania młodocianych w zakładach pracy oraz o wstępnym stażu pracy (Dz.U. Nr 45, poz. 226 ze zm.), posiadał status pracownika w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym oraz ubezpieczeniu społecznym.

2. Okres nauki zawodu połączonej z obowiązkiem dokończenia się w zasadniczej szkole zawodowej nie stanowił okresu pracy w szczególnych warunkach, wykonywanej na zasadach określonych w § 2 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr. 8, poz. 43 ze zm.).

Przewodniczący SSN Małgorzata Gersdorf, Sędziowie SN: Zbigniew Korzeniowski, Małgorzata Wrębiakowska-Marzec (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w dniu 24 kwietnia 2009 r. sprawy z wniosku Władysława T. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w G.W. o przyznanie emerytury, na skutek skargi kasacyjnej wnioskodawcy od wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 15 maja 2008 r. [...]

o d d a l i ł skargę kasacyjną.

U z a s a d n i e

Wyrokiem z dnia 15 stycznia 2008 r. Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Gorzowie Wielkopolskim oddalił odwołanie Władysława T. od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych-Oddziału w G.W. z dnia 27 czerwca 2007 r., którą odmówiono wnioskodawcy prawa do wcześniejszej emerytury z powodu niewy-

kazania 15-letniego okresu pracy w warunkach szczególnych. Podstawę rozstrzygnięcia stanowiły następujące ustalenia. Wnioskodawca (urodzony 7 czerwca 1947 r.) od 30 października 2001 r. pobiera zasiłek przedemerytalny. W okresie od 1 września 1961 r. do 15 sierpnia 1973 r. pracował w PKP Kolejowych Zakładach Zabezpieczenia Ruchu Łączności (obecnie Przedsiębiorstwo Automatyki i Telekomunikacji) w S.S. na stanowiskach: uczeń szkoły przyzakładowej, pomocnik montera, monter oraz majster, odbywając w tym czasie zasadniczą służbę wojskową od 24 października 1968 r. do 25 października 1970 r. W okresie od 16 do 31 sierpnia 1973 r. wnioskodawca pracował jako referent do spraw przewozów w Wojewódzkiej Spółdzielni Transportu Wiejskiego w G.W., od 1 września do 30 listopada 1973 r. był zatrudniony w Przedsiębiorstwie Remontowo-Budowlanym Gospodarki Komunalnej w G.W. na stanowisku inspektora zaopatrzenia, od 1 grudnia 1973 r. do 15 marca 1974 r. wykonywał pracę w charakterze ślusarza w Państwowym Ośrodku Maszynowym w S., od 20 marca 1974 r. do 26 czerwca 1979 r. był zatrudniony w Zakładach Włókien Chemicznych „S.” w G.W. na stanowisku elektromontera, od 9 marca 1981 r. do 31 listopada 1982 r. pracował jako samodzielny technolog i specjalista - technolog w Zakładach Naprawczych Sprzętu Medycznego w Z.G., od 1 listopada 1982 r. do 10 października 2001 r. prowadził działalność gospodarczą. Organ rentowy uznał za udowodniony okres ubezpieczenia wnioskodawcy wynoszący łącznie 43 lata, 10 miesięcy i 6 dni, w tym okres pracy w szczególnych warunkach w wymiarze 5 lat, 3 miesięcy i 7 dni. W dniu 1 września 1961 r. wnioskodawca podjął pracę w Przedsiębiorstwie Automatyki i Telekomunikacji w S.S., zawierając umowę o naukę zawodu. W okresie nauki czas pracy został ustalony na 6 godzin dziennie i 36 godzin tygodniowo. Naukę tę wnioskodawca ukończył 25 czerwca 1964 r. i kontynuował zatrudnienie mając na nowo ustalony wymiar czasu pracy na 8 godzin dziennie. Po odbyciu zasadniczej służby wojskowej powrócił do tego samego zakładu pracy, gdzie pracował stale i w pełnym wymiarze czasu pracy jako ślusarz i monter.

W tak ustalonym stanie faktycznym Sąd Okręgowy uznał, że wnioskodawca nie wykazał spełnienia warunków do nabycia prawa do wcześniejszej emerytury, gdyż nie udowodnił wykonywania przez okres co najmniej 15 lat prac w warunkach szczególnych określonych w wykazie A rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Okres od 1 września 1961 r. do 30 czerwca 1964 r. nie może zostać zaliczony do okresu wykonywania pracy w warunkach szczególnych, gdyż bezsporne jest, że będąc uczniem szkoły zawodowej wnioskodawca miał w inny sposób niż pozostali pracownicy określony wymiar czasu pracy. Do dnia ukończenia nauki lub co naj-

mniej do dnia ukończenia 16 roku życia (7 czerwca 1963 r.) jego wymiar czasu pracy wynosił 6 godzin dziennie i 36 tygodniowo, co odbiegało od obowiązującej w zakładzie pracy normy 8-godzinnej. Nie można zatem uznać, że okres nauki był jednocześnie okresem pracy w pełnym wymiarze czasu pracy. Zaliczeniu podlega natomiast okres zasadniczej służby wojskowej, gdyż bezpośrednio po jej odbyciu wnioskodawca powrócił do pracy (w tym zakresie Sąd Okręgowy powołał się na pogląd wyrażony w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2006 r., III UK 5/06) oraz pozostały okres zatrudnienia w Kolejowych Zakładach Zabezpieczenia Ruchu i Łączności w S.S., podczas którego wnioskodawca pracował stale i w pełnym wymiarze czasu pracy na stanowiskach monter z zabezpieczenia ruchu kolejowego oraz majstra. Doliczając wskazane wyżej okresy w łącznym rozmiarze 7 lat, 3 miesięcy i 15 dni do okresu pracy w warunkach szczególnych zaliczonego przez organ rentowy (5 lat, 3 miesiące i 7 dni) w ostateczności wnioskodawca wykazał 12 lat, 4 miesiące i 22 dni takiej pracy, a tym samym nie posiada 15-letniego okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach.

Wyrokiem z dnia 15 maja 2008 r. Sąd Apelacyjny w Szczecinie oddalił apelację wnioskodawcy od powyższego wyroku, wskazując, że Sąd pierwszej instancji trafnie zaliczając okres odbywania przez wnioskodawcę zasadniczej służby wojskowej do okresu pracy w warunkach szczególnych, pominął go w dokonanych wyliczeniach na skutek błędu rachunkowego. W tym zakresie Sąd drugiej instancji odwołał się do poglądu wyrażonego przez Sąd Najwyższy w powołanym wyżej wyroku z dnia 6 kwietnia 2006 r. oraz do brzmienia art. 125 ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym, zgodnie z którym „pracownikowi, który zgłosił się do pracy w terminie określonym w art. 124 ust. 1, zalicza się okres odbytej służby wojskowej do okresu zatrudnienia w zakresie wszelkich uprawnień uzależnionych od ilości lat pracy, między innymi w szczególnych warunkach, od których zależy nabycie tych uprawnień”, uznając w konsekwencji, że wnioskodawca legitymuje się okresem pracy w szczególnych warunkach w łącznym rozmiarze 14 lat, 4 miesięcy i 22 dni. Odnośnie do okresu nauki w zasadniczej szkole zawodowej dla pracujących od 1 września 1961 r. do 30 czerwca 1964 r. Sąd Apelacyjny uznał, że nie może on zostać zaliczony do okresu wykonywania pracy w takich warunkach. Już z samej umowy o naukę zawodu ślusarza urządzeń zabezpieczenia ruchu pociągów z dnia 1 września 1961 r. wynika, iż czas pracy ucznia w okresie nauki zawodu do ukończenia 16-tego roku życia wynosił 6 godzin na dobę i 36 godzin tygodniowo, a dopiero po ukończeniu 16-tego roku życia obowiązywał go normalny czas pracy stosowany w zakładzie pracy. Materiał dowodowy sprawy nie potwier-

dził, aby w tym okresie wnioskodawca pracował w warunkach szczególnych w wymiarze pełnego etatu, a nawet w czasie przekraczającym ten wymiar. Z treści postanowień umowy o naukę zawodu wynika, że do czasu pracy ucznia wlicza się czas doksztalcania, bez względu na to, czy nauka odbywa się w godzinach pracy, czy poza godzinami pracy, jednakże w wymiarze nie większym niż 18 godzin tygodniowo. Natomiast zatrudnienie ucznia w porze nocnej w godzinach od 22⁰⁰ do 6⁰⁰ oraz w godzinach nadliczbowych nie może być stosowane. Z kolei karty wynagrodzeń nie są miarodajne dla stwierdzenia faktu wykonywania przez wnioskodawcę pracy w godzinach nadliczbowych, gdyż widniejące tam kwoty mają charakter stały i wpisane są w rubryce przeznaczonej dla ekwiwalentu za węgiel. Trudno przyjąć, aby wnioskodawca stale pracował w takim samym rozmiarze godzin nadliczbowych i otrzymywał stałe wynagrodzenie z tego tytułu. Ponadto w okresie nauki zawodu wnioskodawca zatrudniony był jako uczeń, a dopiero po ukończeniu tej nauki został przyjęty z dniem 1 lipca 1964 r. do służby w przedsiębiorstwie PKP w charakterze pracownika umownego stale zatrudnionego. W konsekwencji Sąd drugiej instancji uznał, że nie sposób stawiać znaku równości pomiędzy nauką zawodu a pracowniczym zatrudnieniem w warunkach szczególnych, nawet pomimo pewnych podobieństw w zakresie wykonywanych czynności.

Sąd Apelacyjny wskazał, że art. 32 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm., zwanej dalej ustawą o emeryturach i rentach lub ustawą) nie pozostawia wątpliwości, iż z prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym mogą skorzystać tylko pracownicy. Sam fakt wykonywania pewnych czynności właściwych dla zawodu ślusarza nie jest równoznaczny z pracowniczym zatrudnieniem na takim stanowisku w rozumieniu przepisów warunkujących prawo do wcześniejszej emerytury. Dla rozstrzygnięcia sprawy decydująca była ocena, czy w spornym okresie wnioskodawca wykonywał pracę na podstawie stosunku pracy, a więc w charakterze pracownika, czy też na podstawie innego stosunku zatrudnienia. Z poczynionych ustaleń wynika, że w okresie od 1 września 1961 r. do 30 czerwca 1964 r. wnioskodawca wykonywał pod kierownictwem instruktora pewne czynności ślusarza urządzeń zabezpieczenia ruchu pociągów w celu nauki zawodu i przyuczenia do określonej pracy, jednakże poza stosunkiem pracy. W konsekwencji nie ma podstaw do zaliczenia tego okresu do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach. Wnioskodawca w dniu zawarcia przez swego ustawowego opiekuna umowy z dnia 1 września 1961 r. miał skończone zaledwie 14 lat. W rozumieniu art. 1 ustawy z dnia 2 lipca 1958 r. o nauce zawodu, przyuczaniu do okre-

ślonej pracy i warunkach zatrudniania młodocianych w zakładach pracy oraz o wstępnym stażu pracy (Dz.U. Nr 45, poz. 226 ze zm., zwanej dalej ustawą o nauce zawodu) był zatem osobą młodocianą. Zgodnie z art. 3 ust. 1 tej ustawy młodociani mogli być zatrudniani przez zakłady pracy tylko w celu nauki zawodu, przyuczenia do określonej pracy oraz odbycia wstępnego stażu pracy. W pozostałych przypadkach zakłady pracy mogły zatrudniać młodocianych przy lekkich pracach sezonowych i dorywczych. Młodociani w wieku powyżej lat 16 mogli być zatrudniani, jeżeli posiadali kwalifikacje zawodowe i odbyli wstępny staż pracy (art. 6) - przy pracach odpowiadających posiadanym przez nich kwalifikacjom albo - jeżeli nie spełniali powyższych warunków - przy pracach niewymagających kwalifikacji zawodowych. Zgodnie z art. 9 ust. 1 powołanej ustawy, zakład pracy, przyjmując młodocianego na naukę zawodu w celu przyuczenia do określonej pracy oraz odbycia wstępnego stażu pracy, był obowiązany zawrzeć z nim na piśmie umowę określającą zawód albo rodzaj pracy, w jakim młodociany będzie szkolony, czas trwania nauki zawodu, przyuczenia do określonej pracy lub wstępnego stażu pracy oraz zasadnicze obowiązki i uprawnienia młodocianego. Umowa o naukę zawodu z dnia 1 września 1961 r. zawierała wszystkie te elementy. Zakład pracy zobowiązał się bowiem do szkolenia wnioskodawcy w zawodzie ślusarza urządzeń zabezpieczenia ruchu pociągów w okresie 3 lat. Stosownie do treści art. 12 ust. 1 ustawy o nauce zawodu, młodociani zatrudnieni przez zakłady pracy obowiązani byli do dokończania się do czasu ukończenia 18 roku życia. Jeżeli młodociany nie zakończył nauki zawodu do osiągnięcia tego wieku, obowiązek jego dokończania się mógł zostać przedłużony nie więcej niż o 1 rok, o ile dokończanie dotyczyło obranego zawodu. Nadto, młodociani przyjęci do pracy, do przyuczania do określonej pracy lub do odbycia wstępnego stażu pracy, po przyuczeniu do określonej pracy obowiązani byli - jeżeli nie ukończyli 8 klas szkoły podstawowej - do dokończania się w celu ukończenia pełnej szkoły podstawowej. Jeżeli natomiast ukończyli 8 klas szkoły podstawowej - do dokończania się zawodowego lub ogólnokształcącego. Dopiero po ukończeniu nauki zawodu wnioskodawca został przyjęty do służby w przedsiębiorstwie w charakterze pracownika umownego stale zatrudnionego, co wynika z pisma dyrektora Kolejowych Zakładów Zabezpieczenia Ruchu Łączności z dnia 30 czerwca 1964 r.

Sąd Apelacyjny podkreślił, że § 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm., zwanego dalej rozporządzeniem) stanowi, iż okresami pracy uzasadniającymi prawo do świadczeń na

zasadach określonych w tym rozporządzeniu są okresy, w których praca w szczególnych warunkach jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy. Wykonywanie czynności na podstawie umowy o naukę zawodu nie jest zatrudnieniem w ramach stosunku pracy, stąd też okres praktycznego przyuczania pod kierunkiem instruktora nie jest wliczany do okresu pracy w szczególnych warunkach, od osiągnięcia którego uzależnione jest uprawnienie do wcześniejszej emerytury (art. 32 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach w związku z § 4 ust. 1 pkt 3 rozporządzenia).

W skardze kasacyjnej od powyższego wyroku wnioskodawca zarzucił: 1) naruszenie prawa materialnego, to jest: a) art. 32 ust. 1 i 4 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach, § 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. oraz art. 10 ustawy z dnia 2 lipca 1958 r. o nauce zawodu, przez ich błędną wykładnię i uznanie, że czasu trwania nauki zawodu wykonywanego na podstawie umowy o naukę zawodu zawartej w trybie ustawy o nauce zawodu oraz później wykonywanego stażu pracy nie wlicza się do okresu wykonywania prac w szczególnych warunkach, wymienionych w wykazie A rozporządzenia; b) art. 32 ust. 1 i 4 ustawy o emeryturach i rentach, § 2 i § 4 rozporządzenia oraz art. 13 ustawy o nauce zawodu, przez błędną wykładnię jak i niewłaściwe zastosowanie polegające na uznaniu, że w stanie faktycznym sprawy nie są spełnione przesłanki uprawniające wnioskodawcę do wcześniejszej emerytury określone w tych przepisach, a w szczególności poprzez uznanie, że pracownik młodociany nie wykonywał pracy w szczególnych warunkach w pełnym wymiarze czasu pracy; c) art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i wyrażonej tam zasady równości wobec prawa, przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie przepisów prawa materialnego, o których mowa w zarzutach niniejszej skargi kasacyjnej wymienionych pod lit. b, oznaczające dyskryminację powoda ze względu na jego wiek; 2) naruszenie przepisów postępowania, to jest art. 233 § 1 k.p.c., poprzez wykroczenie poza swobodną ocenę materiału dowodowego i uznanie, że praca wykonywana przez powoda na podstawie umowy o naukę zawodu nie była wykonywana w wymiarze czasu pracy powyżej 8 godzin dziennie, pomimo iż ze zgromadzonego materiału dowodowego wynika, że skarżącemu stale wypłacano dodatek za nadgodziny.

Wskazując na powyższe zarzuty skarżący wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku i „przyznanie emerytury”, ewentualnie o uchylenie wyroków Sądów obu instancji i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

W uzasadnieniu skargi kasacyjnej podniesiono, że Sąd drugiej instancji błędnie uznał, że czas trwania nauki zawodu odbywanej na podstawie umowy o naukę zawodu oraz wykonywanego później stażu pracy nie jest faktycznym zatrudnieniem i nie powinien wliczać się do okresu wykonywania pracy w szczególnych warunkach. Pozostaje to w sprzeczności z art. 32 ustawy o emeryturach i rentach oraz § 4 rozporządzenia, których zakresem objęte jest wykonywanie pracy w szczególnych warunkach, bez względu na rodzaj umowy o pracę. Umową taką jest także umowa o naukę zawodu zawarta na warunkach przewidzianych w ustawie o nauce zawodu, który to akt prawny w art. 3 ust. 1 i art. 10 stanowi o zatrudnianiu młodocianych, podobnie jak przepisy zamieszczone w dziale IX Kodeksu pracy stanowią o pracowniku młodocianym oraz jego zatrudnianiu. Zatrudnienie na podstawie umowy o naukę zawodu nie przesądza o tym, że młodociany nie wykonuje czynności mieszczących się w zakresie obowiązków pracowniczych przynależnych do stanowiska pracy objętego wykazem prac w szczególnych warunkach. W tym zakresie skarżący powołał się na poglądy wyrażone przez Sąd Najwyższy w wyrokach z dnia 7 września 1995 r., I PRN 43/95, z dnia 11 lutego 1999 r., II UKN 462/98 oraz z dnia 12 września 2006 r., I UK 59/06. Skarżący wskazał, że cały okres pracy wnioskodawcy od 1 września 1961 r. do 15 sierpnia 1973 r. został uznany za pracę w warunkach szczególnych w wystawionym przez pracodawcę świadectwie pracy, a pozbawienie go uprawnienia do wcześniejszej emerytury z powodu pracy w charakterze młodocianego byłoby „wyrazem braku równości z uwagi na wiek”.

W ocenie skarżącego, młodociany zatrudniony w dopuszczalnym dla niego maksymalnym wymiarze 6 godzin dziennie i 36 godzin tygodniowo pracował w pełnym wymiarze czasu pracy, a nadto wnioskodawca w okresie zatrudnienia na podstawie umowy o naukę zawodu podlegał ubezpieczeniu pracowniczemu, co wynika z § 15 umowy o naukę zatrudnienia, a zostało pominięte przez Sąd drugiej instancji. Po dniu 7 czerwca 1963 r. (ukończenie 16 lat) wymiar czasu pracy wnioskodawcy wynosił 8 godzin dziennie (art. 13 ust. 1 i 2 ustawy o nauce zawodu oraz § 6 umowy z dnia 1 września 1961 r.) i zaliczenie już tylko tego okresu uprawniałoby go do wcześniejszej emerytury.

Wreszcie skarżący podniósł, że z dołączonych do akt list płac jednoznacznie wynika liczba przepracowanych przez niego godzin ponad normy czasu pracy, a odmienna ocena tego materiału dowodowego została dokonana przez Sąd drugiej z przekroczeniem granic swobodnej oceny dowodów, co doprowadziło do wniosków „przeciwko treści z dokumentów”.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Skarga kasacyjna nie mogła zostać uwzględniona pomimo częściowej trafności podniesionych w niej zarzutów. W ramach kasacyjnej podstawy naruszenia przepisów postępowania skarżący wskazał jedynie na art. 233 § 1 k.p.c., powołując się w tym zakresie na wykroczenie przez Sąd drugiej instancji poza swobodną ocenę materiału dowodowego. Tymczasem, jakkolwiek - zgodnie z art. 398³ § 1 k.p.c. - skarga kasacyjna może być oparta na podstawie naruszenia prawa materialnego przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie oraz na podstawie naruszenia przepisów postępowania, jeżeli uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy, to jednak wyłączona została możliwość oparcia jej na zarzutach dotyczących ustalenia faktów lub oceny dowodów (art. 398³ § 3 k.p.c.). Treść art. 398³ k.p.c. wskazuje więc, że chociaż generalnie dopuszczalne jest oparcie skargi kasacyjnej na podstawie naruszenia przepisów postępowania, to jednak z wyłączeniem zarzutów dotyczących ustalenia faktów lub oceny dowodów, choćby naruszenie odnośnych przepisów mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy. Inaczej mówiąc, niedopuszczalne jest oparcie skargi kasacyjnej na podstawie, którą wypełniają takie właśnie zarzuty. Przepis art. 398³ § 3 k.p.c. wprawdzie nie wskazuje *expressis verbis* konkretnych przepisów, których naruszenie - w związku z ustalaniem faktów i przeprowadzaniem oceny dowodów - nie może być przedmiotem zarzutów wypełniających drugą podstawę kasacyjną, nie ulega jednak wątpliwości, że obejmuje on art. 233 k.p.c., bowiem właśnie ten przepis określa kryteria oceny wiarygodności i mocy dowodów. Skoro więc podniesiony przez skarżącego zarzut naruszenia przepisów postępowania nie mógł zostać uwzględniony, przeto z mocy art. 398¹³ § 2 k.p.c. wiążące jest dla Sądu Najwyższego ustalenie, że w okresie nauki zawodu wnioskodawca nie wykonywał pracy w godzinach nadliczbowych.

Częściowo zasadne są zarzuty naruszenia prawa materialnego. Błędna jest dokonana przez Sąd drugiej instancji ocena, że okres nauki zawodu odbywanej w ramach umowy zawartej na podstawie przepisów ustawy z dnia 2 lipca 1958 r. o nauce zawodu, nie był okresem zatrudnienia w ramach stosunku pracy, a tym samym okres ten nie jest okresem pracy w warunkach szczególnych w rozumieniu art. 32 ust. 1 i 4 ustawy o emeryturach i rentach oraz § 2 rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r. Już art. 10 ustawy o nauce zawodu stanowił, że okresy nauki zawodu, przyuczenia do określonej pracy oraz wstępnego stażu pracy są okresami zatrudnienia.

Istotniejsze jest jednak to, że młodociani pobierający naukę zawodu w zakładach pracy w ramach zawartych z tymi zakładami umów byli wprost uważani za pracowników przez art. 4 ust. 2 pkt 3 dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (jednolity tekst: Dz.U. z 1958 r. Nr 23, poz. 97 ze zm.), art. 5 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 3, poz. 6 ze zm.), art. 5 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.) - odsyłający do przepisów Kodeksu pracy, a więc także zatrudniania młodocianych w celu przygotowania zawodowego w ramach umowy o pracę (art. 190 i następane k.p.) oraz art. 11 ust. 2 pkt 3 tej ustawy - nakazujący uznawanie za okresy równorzędne z okresami zatrudnienia okresy wykonywania przed dniem 1 stycznia 1975 r. pracy na podstawie umowy o naukę zawodu, przyuczania do określonej pracy lub odbywania wstępnego stażu pracy, a także art. 2 ust. 2 pkt 3 ustawy z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. Nr 104, poz. 450 ze zm.) - nakazujący uznawanie za okresy składkowe przypadające przed dniem wejścia w życie tej ustawy okresy zatrudnienia młodocianych na obszarze Państwa Polskiego na warunkach określonych w przepisach obowiązujących przed dniem 1 stycznia 1975 r., która to zasada została przejęta przez art. 6 ust. 2 pkt 3 aktualnie obowiązującej ustawy o emeryturach i rentach. W konsekwencji nie może budzić wątpliwości, że młodociany odbywający naukę zawodu w ramach umowy zawartej z zakładem pracy na podstawie przepisów ustawy o nauce zawodu posiadał status pracownika, również w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym oraz ubezpieczeniu społecznym.

W myśl § 2 rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r., okresami pracy uzasadniającymi prawo do świadczeń na warunkach w nim przewidzianych są okresy, w których praca w szczególnych warunkach jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku pracy. Rację ma skarżący o ile wywodzi, że jeżeli w obowiązujących przepisach przewidziana została dla danego stanowiska - ze względu na charakter zatrudnienia lub związane z nim warunki - norma czasu pracy w rozmiarze odbiegającym od powszechnie obowiązującego, stanowi ona pełny wymiar czasu pracy w rozumieniu § 2 rozporządzenia. Jeżeli więc na stanowisku pracy ucznia nauki zawodu przewidziana została norma czasu pracy w rozmiarze 6 godzin dziennie i 36 godzin tygodniowo, to praca wykonywana w takim

rozmiarze stanowi pracę w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na tym stanowisku. Dla spełnienia wymagania wykonywania pracy w szczególnych warunkach istotne jest jednak to czy taka praca była przez pracownika faktycznie wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy przewidzianym dla stanowiska, na którym takie warunki występowały. Z poczynionych w sprawie i niekwestionowanych ustaleń wynika, że przez cały okres zatrudnienia na podstawie umowy o naukę zawodu wnioskodawca pracował jako uczeń na warunkach wynikających z tej umowy, w tym zawartego w niej zastrzeżenia, że do jego czasu pracy podlegał wliczeniu czas dokształcania w wymiarze do 18 godzin tygodniowo, bez względu na to czy nauka odbywała się w godzinach pracy, czy poza godzinami pracy. To postanowienie umowy o naukę zawodu wynikało wprost z art. 13 ust. 3 ustawy o nauce zawodu, odnoszącym się do sytuacji określonych w art. 12 tej ustawy, zgodnie z którym młodociani przyjęci do pracy byli obowiązani do dokształcania się w celu ukończenia pełnej szkoły podstawowej lub do dokształcania się zawodowego lub ogólnokształcącego (ust. 2), natomiast młodociani zatrudnieni w celu nauki zawodu obowiązani byli do dokształcania się w zakresie obranego zawodu (ust. 3). Już tylko z tej regulacji wynika, że skarżący - jako uczeń Trzyletniej Zasadniczej Szkoły Zawodowej dla Pracujących - nie mógł wykonywać i faktycznie nie wykonywał stale i w pełnym wymiarze czasu pracy prac określonych w art. 32 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach (o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia), z którymi łączyło się wykonywanie zatrudnienia na stanowisku pracy do wykonywania której był przyuczony. Dokształcanie w rozumieniu art. 12 ustawy o nauce zawodu nie oznaczało bowiem nic innego jak zajęcia teoretyczne w warunkach szkolnych. Twierdzenie skarżącego, że po ukończeniu 16-go roku życia pracował jako stażysta stale i w pełnym wymiarze czasu pracy w szczególnych warunkach przewidzianych dla stanowiska, do pracy na którym był przyuczony, pozostaje poza ustaleniami faktycznymi sprawy. Z ustaleń tych bowiem wynika, że przez cały okres zatrudnienia na podstawie umowy o naukę zawodu (1 września 1961 r. - 25 czerwca 1964 r.) skarżący faktycznie posiadał status ucznia (niezależnie od znajdujących do niego zastosowanie norm czasu pracy) i z uwagi na wynikający z umowy obowiązek dokształcania się nie pracował stale i w pełnym wymiarze czasu pracy w warunkach szczególnych.

Należy również zwrócić uwagę, że art. 32 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach określa kategorie pracowników, których uważa się za zatrudnionych w szczególnym charakterze dla celów ustalania uprawnień, o których mowa w ust. 1 tego artykułu, wymieniając w pkt 6 spośród osób odbywających służbę wojskową jedynie żołnierzy zawodowych. Zgodnie z art. 32 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach, wiek emerytalny, o którym mowa w ust. 1, rodzaje prac lub stanowisk oraz warunki, na podstawie których osobom wymienionym w ust. 2 i 3 przysługuje prawo do emerytury, ustala się na podstawie przepisów dotychczasowych. W uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 13 lutego 2002 r., III ZP 30/01 (OSNAPiUS 2002 nr 10, poz. 243), Sąd Najwyższy wyjaśnił, że za dotychczasowe przepisy należy uważać przepisy rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r. i to wyłącznie w zakresie regulowanym przez ustawę o emeryturach i rentach, a więc wieku emerytalnego, rodzaju prac lub stanowisk oraz warunków, na jakich osobom wykonującym prace określone w ust. 2 i 3 art. 32 tej ustawy przysługuje prawo do emerytury. Odbywanie zasadniczej służby wojskowej nie zostało objęte ani przepisami rozporządzenia, ani stanowiącymi jego załącznik wykazami. Już tylko to stwierdzenie pozwala na uznanie, że okres zasadniczej służby wojskowej nie podlega zaliczeniu do pracy w szczególnych warunkach w rozumieniu art. 32 ust. 2 ustawy, jeśli się dodatkowo uwzględni, iż wcześniejsza emerytura jest dla powszechnego systemu świadczeń emerytalnych „instytucją” wyjątkową, określającą szczególne uprawnienia uprzywilejowanego kręgu podmiotów, a możliwość odstępstwa od zasady powszechnej - zwłaszcza ze względu na przesłankę szczególnego charakteru zatrudnienia lub zatrudnienia w szczególnych warunkach - pozostaje atrybutem władzy ustawodawczej, a nie sądowniczej (por. także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2007 r., I UK 258/06, OSNP 2008 nr 5-6, poz. 81 oraz z dnia 11 marca 2009 r., II UK 247/08, niepublikowany). Uznanie przez ustawodawcę za pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach tych tylko pracowników, którzy wykonywali prace o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz znacznym stopniu uciążliwości lub wymagające wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia, jest w pełni uzasadnione, gdyż te właśnie kryteria pozwalają na ocenę wpływu warunków zatrudnienia na wcześniejszą utratę zdolności do jego wykonywania, co stanowi o istocie prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym.

Niezależnie od tego, że zakres odesłania z art. 32 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach nie obejmuje możliwości zaliczania na podstawie kiedykolwiek po-

przednio obowiązujących przepisów okresu odbywania zasadniczej służby wojskowej do okresu wykonywania pracy w szczególnych warunkach, której definicję dla celów ustalania uprawnień emerytalnych zawiera art. 32 ust. 2 ustawy, to Sądy obu instancji oparły swoje rozstrzygnięcie na odnoszącym się do innego stanu prawnego poglądzie wyrażonym przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 kwietnia 2006 r., III UK 5/06 (OSNP 2007 nr 7-8, poz. 434). Zgodnie z tezą powyższego wyroku, okres zasadniczej służby wojskowej odbytej w czasie trwania stosunku pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze zalicza się do stażu pracy wymaganego do nabycia prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym (art. 32 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach), jeżeli pracownik w ustawowym terminie zgłosił swój powrót do tego zatrudnienia. Sądy orzekające w sprawie, w której wniesiona została rozpoznawana skarga kasacyjna, pominęły jednak istotną okoliczność, że przytoczony wyrok odnosi się do sytuacji regulowanej przez art. 125 ustawy z dnia 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym (jednolity tekst: Dz.U. z 1963 r. Nr 20, poz. 108), gdy tymczasem wnioskodawca odbywał zasadniczą służbę wojskową w latach 1968 - 1970, a więc pod rządami ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 241, poz. 2416 ze zm., zwanej dalej ustawą o powszechnym obowiązku obrony), a zatem mógł do niego znajdować zastosowanie art. 108 tej ustawy. O ile w świetle art. 125 pierwszej z powołanych ustaw pracownikowi, który zgłosił się do pracy w określonym ustawowo terminie, okres odbytej służby wojskowej zaliczało się do okresu zatrudnienia w zakresie wszelkich uprawnień uzależnionych od ilości lat pracy albo od ciągłości pracy w danym zawodzie lub służbie bądź w szczególnych warunkach, od których zależało nabycie tych uprawnień, to art. 108 drugiej z nich (w brzmieniu obowiązującym w okresie odbywania przez skarżącego służby wojskowej) stanowił o zaliczaniu okresu odbytej służby wojskowej do okresu zatrudnienia w zakresie wszelkich uprawnień związanych z zatrudnieniem, pracownikom, którzy po odbyciu służby podjęli - w określonym ustawowo terminie - zatrudnienie w tym samym zakładzie pracy, w którym byli zatrudnieni przed powołaniem do służby, albo w tej samej gałęzi pracy. Można więc zasadnie argumentować, że skoro z mocy art. 125 ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym okres służby wojskowej podlegał zaliczeniu do okresu zatrudnienia w zakresie wszelkich uprawnień uzależnionych od pracy w szczególnych warunkach, to dotyczyło to także uprawnień wynikających z zabezpieczenia społecznego. Taka interpretacja znajdowała zresztą potwierdzenie w brzmie-

niu § 5 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 39, poz. 176 ze zm.) w związku z art. 8 ust. 1 pkt 4 powołanego wyżej dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, stanowiących o zaliczaniu okresu służby w Wojsku Polskim tak jak zatrudnienia w I kategorii zatrudnienia, jeżeli pracownik bezpośrednio przed tym okresem wykonywał zatrudnienie w tej kategorii.

Obowiązująca od dnia 29 listopada 1967 r. ustawa o powszechnym obowiązku obrony w art. 108 ust. 1 stanowiła jedynie o zaliczaniu okresu odbytej służby wojskowej do wszelkich uprawnień związanych z zatrudnieniem, przez które należy rozumieć uprawnienia wynikające ze stosunku pracy, a nie z systemu zabezpieczenia społecznego. Pozostawało to również w ścisłym związku ze zmianą stanu prawnego w tym ostatnim zakresie. Z dniem 1 stycznia 1968 r. weszła w życie ustawa z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, w której w art. 11 ust. 2 zawarty został zamknięty katalog rodzajów prac zaliczonych do pierwszej kategorii zatrudnienia (pracownicy zatrudnieni pod ziemią, w warunkach szkodliwych dla zdrowia, na statkach żeglugi powietrznej, na statkach morskich w żegludze międzynarodowej i w polskim ratownictwie okrętowym, w stocznicach morskich na niektórych stanowiskach pracy bezpośrednio przy budowie i remoncie statków morskich, w charakterze nauczycieli, w zespołach formujących szkło), obejmującej nadto zawodową i nadterminową służbę wojskową (art. 9 ust. 2). Ustawa ta w art. 11 ust. 4 udzielała Radzie Ministrów upoważnienia do określenia w drodze rozporządzenia, jakie prace wykonywane przez pracowników wymienionych w ust. 2 tego artykułu uzasadniają zaliczenie do pierwszej kategorii zatrudnienia, oraz do określenia warunków wymaganych do uzyskania emerytury lub renty inwalidzkiej dla pracowników tej kategorii. W tym więc tylko zakresie zachowały moc przepisy powołanego wyżej rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r., wydanego na podstawie zawartej w art. 10 ust. 2 dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. delegacji do określenia rodzaju prac objętych I kategorią oraz warunków zaliczania pracowników do tej kategorii. Co prawda w myśl art. 127 ust. 3 ustawy o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, do czasu wydania przepisów wykonawczych przewidzianych w ustawie, przepisy wydane na podstawie dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. zachowały moc, jednakże ze zmianami wynikającymi z ustawy. Oznacza to, że § 5 rozporządzenia z dnia 10 września 1956 r., określający

warunki zaliczania do okresu zatrudnienia w I kategorii między innymi okresu służby wojskowej, utracił moc. W konsekwencji, w obowiązującym po dniu 31 grudnia 1967 r. stanie prawnym brak było przepisu zezwalającego na zaliczenie okresu zasadniczej służby wojskowej do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach, od którego zależy nabycie prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym.

Z powyższych względów zaskarżony wyrok, mimo częściowo błędnego uzasadnienia, odpowiada prawu, co powoduje oddalenie skargi kasacyjnej na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c.

=====